Postępy Nauk Rolniczych nr 4/2003

Rolnictwo za granicą

Aktualne środki finansowania spółdzielni mleczarskich (na przykładzie Francji)

Danuta Mierzwa
Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Akademia Rolnicza we Wrocławiu
ul. M. Skłodowskiej-Curie 42, 50-369 Wrocław

Słowa kluczowe: grupa spółdzielcza, obligacja, pożyczka, udziały

Wstęp

Francja, pierwsze mocarstwo rolne w skali europejskiej, zajmuje drugie miejsce w świecie wśród eksporterów produktów rolno-spożywczych. Istnieje tam silnie rozwinięty system współpracy, 8 na 9 rolników należy do spółdzielni lub spółek spółdzielczych. Francuski sektor rolno-spożywczy rozwinął oryginalny system organizacji i koordynacji rynków rolnych. Ocenia się, że rolnicy francuscy osobiście kontrolują prawie połowę przemysłu przetwarzającego ich własne produkty (tab. 1).

Przemysł mleczarski liczy około 318 zakładów, w tym 150 spółdzielni mleczarskich. Obserwuje się tu silną konkurencję w zakresie podaży mleka i między zakładami przetwórczymi.

Obecność spółdzielni jest bardzo znacząca, zwłaszcza na rynku tzw. produkcji tradycyjnej (mleko, masło, śmietana, sery), gdzie ich udział wynosi od 55 do 95%. Według ekspertów francuskich, to uplasowanie spółdzielni ogranicza dwukrotnie ich zdolności finansowe w porównaniu z przedsiębiorstwami niespółdzielczymi. W ostatnim czasie przedsiębiorstwa mleczarskie (nie tylko spółdzielcze) wykazują spadek marży brutto, stąd ich zdolności inwestycyjne są mocno zredukowane (tab. 2).

Tabela 1. Udział spółdzielni w rynku rolno-spożywczym [1]

Sektor	Liczba spółdzielni rolniczych		Część rynku		Liczba członków [tys.]		Obrót [mld euro]		Pracownicy najemni [tys.]	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Pasze dla zwierząt	—	360	45	—	—	—	—	5,34	—	—
Wina	—	870	52	—	—	121,0	—	4,57	—	17,60
Zboża	350	350	74	—	300,0	300,0	15,24	15,24	26,0	26,00
Mleko	**150**	**150**	**49**	—	**93,0**	**93,0**	**8,45**	**8,45**	**20,20**	**20,20**
Tytoń	9	9	100	—	6,0	5,9	0,12	0,12	0,14	0,14
Inseminacja	60	60	98	—	280,0	275,0	0,18	0,18	3,40	3,35
Cukier	8	5	28	—	8,2	8,2	1,26	1,26	1,90	1,90
Miód	12	12	—	—	1,0	1,0	0,01	0,01	0,03	0,03
Owoce, warzywa	—	400	—	—	—	35,0	—	3,81	—	8,00
Len i konopie	15	14	—	—	2,8	2,7	0,06	0,07	0,55	0,56
Mięso wołowe	—	280	34	—	—	112,0	—	10,67	—	19,40
Gorzelnie	26	26	—	—	9,9	9,9	0,14	0,14	0,43	0,43
Leśnictwo	57	—	—	—	66	—	0,18	—	0,79	—

Tabela 2. Ewolucja wskaźników w przedsiębiorstwach mleczarskich

Rok	Wartość dodana	Zysk netto	Zysk brutto
	przychód przedsiębiorstwa	przychód brutto	przychód brutto
1972	19,1	4,9	7,2
1993	18,9	4,6	6,5
1994	18,5	4,5	6,1
1995	18,0	4,4	6,2
1996	18,0	4,4	6,2
1998	17,2	3,7	5,5

Źródło: CNCA/RLF 1999 r.

Tymczasem ten spadek jest niejednakowy w różnych typach przedsiębiorstw spółdzielczych. Większy spadek występuje w produkcji tradycyjnej i skupie.

Obraz spółdzielni mleczarskich różni się od sektora niespółdzielczego. Spółdzielnie mają swojego lidera – grupę Sodiaal, która obejmuje 40% całej produkcji spółdzielczej we Francji i pewną liczbę przedsiębiorstw średnich rozmiarów oraz dużą liczbę przedsiębiorstw małych[1]. Natomiast przedsiębiorstwa niespółdzielcze są silnie skoncentrowane, posiadając niewielką liczbę średnich i małych zakładów. Sektor niespółdzielczy jest więc mniej rozproszony. Rozmiary małych i średnich przedsiębiorstw spółdzielczych nie pozwalają im wejść na rynki krajowe, działają one w obrębie rynków lokalnych.

Tymczasem marża brutto dużych grup spółdzielczych obniżyła się o 1,6% w latach od 1998–1999, natomiast wzrosła w małych i średnich przedsiębiorstwach o około 5,5% (tab. 3). Spadek marży brutto w dużych grupach spowodowany był silną konkurencją o zasięgu światowym oraz złą koniunkturą na rynku artykułów przemysłowych.

Według ONILAIT[2] spółdzielnie realizują skup powyżej 45% mleka, a ta część rynku jest najsłabszą gałęzią w całej Europie. W przetwórstwie zauważa się dominację przedsiębiorstw niespółdzielczych, ponieważ niektóre spółdzielnie realizują wyłącznie skup – i to dla przedsiębiorstw niespółdzielczych (np. ULN, UCANEL) – i nie prowadzą działalności przemysłowej (tab. 4).

Dla produktów powszechnej konsumpcji spółdzielnie zajmują znaczącą pozycję i pozycje liderów z marką na rynkach lokalnych odnośnie masła i śmietany.

---

1 Liczba dużych i średnich spółdzielni – 150, w tym 5 dużych grup o zasięgu światowym i krajowym, natomiast z małymi wytwórniami, tzw. frutiéres, zatrudniającymi do 5 pracowników najemnych – liczba spółdzielni wynosi 450.

2 ONILAIT – l'Office National Interprofessionnel du Lait et des Produits Laitiéres.

Tabela 3. Rentowność przemysłu mleczarskiego w latach 1998 i 1999 według wielkości przedsiębiorstw

Przedsiębiorstwa	Obrót			Wartość dodana			Marża brutto		
	1998	1999	%	1998	1999	%	1998	1999	%
Duże przedsiębiorstwa obrót > 5 mld F	70669	70678	0,0	12629	12590	–0,3	4093	4156	1,6
Średnie przedsiębiorstwa obrót mld F	13791	13386	–2,9	2015	2076	3	639	674	5,5
Małe przedsiębiorstwa obrót < 1 mld F	5595	5846	4,5	830	841	1,3	253	267	5,4
Razem	90055	89910	–0,2	15474	15507	0,2	4985	5097	2,2

Źródło: Crédit Agricole – RLF 1999 r.

Tabela 4. Udział w skupie i przetwórstwie grup spółdzielczych i niespółdzielczych w 1999 r. [%]

Wyszczególnienie	Sektor niespółdzielczy	Sektor spółdzielczy
Skup	55	45
Mleko	37	63
Jogurty i desery	82	18
Śmietana	64	36
Masło	52	48
Masło zbite	66	34
Mleko w proszku	56	44
Mleko skoncentrowane	95	5
Sery	69	31

Źródło: FNCL 1999 r.

Dla serów spółdzielnie zachowują pozycje bardzo zróżnicowane. W jogurtach spółdzielczość zajmuje drugie miejsce we Francji dzięki grupie Sodiaal i wylansowanej przez nią marce Yoplait, znanej na całym świecie.

Spółdzielnie francuskie dysponują jeszcze znaczącymi środkami, ale bardzo rozproszonymi, czy wobec tego w obecnym kształcie mogą funkcjonować? Wymagania ekonomii międzynarodowej i krajowej, skoncentrowana podaż i popyt oraz oczekiwania konsumentów odnośnie jakości, bezpieczeństwa, specyficznych wartości odżywczych produktów oraz nowy styl życia wymagają dużych inwestycji na tym rynku.

Francja i inne kraje UE otworzyły więc kapitały spółdzielni na inwestycje zewnętrzne. Pozwolono być kapitałowi „sługą", wprowadzono szereg instrumentów finansowych, jak np. uprzywilejowane udziały, emisję akcji, stowarzyszenia inwesto-

rów [3, 5]. Uruchomienie nowych środków odbywa się za pomocą państwa, do którego należy inicjatywa w ustanawianiu reform prawnych [4][3]. Doświadczenia Francji w kreowaniu nowych instrumentów finansowych mogą posłużyć jako wzorzec modernizacji sektora mleczarskiego w Polsce, który odczuwa chroniczny brak kapitałów.

Nowoczesne środki finansowania spółdzielni

We Francji prawo z 3 stycznia 1991 r. [2] zezwoliło spółdzielniom w pełni na korzystanie z nowoczesnych instrumentów finansowych. Pojawiały się one sukcesywnie i tak:

— TP – tytuły udziałowe (les titres participatifs) od 12 czerwca 1985 r.
— PP – pożyczki udziałowe (les préts participatifs) od 13 lipca 1978 r.
— CCI – świadectwa spółdzielczych inwestycji (les certificats coopératifs d'investissement) od 17 czerwca 1987 r.
— obligacje – od 1 stycznia 1991 r.
— MOF – różnorodne opcje dogodnościowe, ułatwiające finansowanie (multiples options facilites).

Tytuły udziałowe

Wśród spółdzielni francuskich tylko 2 grupy (ULN, CANA) wykorzystały to źródło finansowania na powiększenie kapitałów własnych[4]. Funkcjonują one podobnie jak obligacje, z tym że próg emisji wynosi 100 mln F, a więc mogą sobie na to pozwolić tylko duże grupy. W wypadku bankructwa prawo do majątku pozostaje na samym końcu zobowiązań. Tytuły te są długoterminowe, po upływie 7 lat muszą być wykupione.

Wynagrodzenie z tych papierów wartościowych składa się z dwóch części:

1. Pierwsza część – jest wielkością stałą i powinna być ustalona powyżej 60% wartości nominalnej tytułu. Stopa oprocentowania powinna być ogłoszona przez emitenta i może być stała lub zmienna (zbliżona do stóp obligacji lub stóp długoterminowych pożyczek państwowych).
2. Część zmienna (do 40% podstawowej wartości nominalnej tytułu), która powinna być proporcjonalna do wskaźnika związanego z wynikiem finansowym takim, jak np. stopy rentowności kapitałów własnych, zdolności do samofinansowania itp.

Korzyści. Tytuły udziałowe pozwalają poprawić bilans przedsiębiorstwa, ponieważ zwiększają fundusze własne. Są zwracane na samym końcu w wypadku bankructwa. Nie zmieniają władzy w spółdzielni, gdyż ich nabycie nie daje prawa głosu

---

3 Munkner H – Université de Marburg – pracownik w ACI (Alliance Coopérative Internationale).

4 ULN – grupa spółdzielni mleczarskich,
CANA – grupa spółdzielni o produkcji różnorodnej z dużym działem produkcji mleczarskiej.

(udziału we współdecydowaniu). Pozwalają wejść na giełdę papierów wartościowych i podnieść na tym rynku image firmy ze względu na większe zdolności do samofinansowania i konkurowania.

Niedogodności. Próg emisji wynosi 100 mln F, a więc wyklucza małe i średnie firmy. Tytuły te nie są wymienialne na inne papiery wartościowe, stąd tracą dużo ze swojej atrakcyjności. Są zwracane wówczas, jak emitent o tym zadecyduje, albo gdy jest w stanie upadłości. Niektóre spółdzielnie czasami realizują emisję poniżej 100 mln F, ale kupującymi mogą być inne spółdzielnie, pracownicy najemni, spółdzielcze instytucje handlowe lub inne instytucje publiczne. Próg poniżej 100 mln F jednak nie zezwala, by wejść na giełdę. Są one narzędziem uciążliwym, zbyt drogim dla spółdzielni rolniczych, niebudzącym zaufania na rynku finansowym.

Wybór wskaźników odnośnie wynagrodzenia w części zmiennej może dotyczyć dwóch problemów:

1) ryzyka konfliktu między wynagrodzeniem producenta rolniczego a tymi tytułami,
2) efektu dźwigni – niezadowalającego w wypadku złych rezultatów finansowych.

Pożyczki udziałowe

Pożyczki udziałowe podnoszą również fundusze własne, polepszając tym samym strukturę bilansu. Powinny być zwrócone w terminie płatności albo w wypadku bankructwa, przed jego upływem. Ich wynagrodzenie może być stałe lub zmienne.

Niedogodności. Pożyczki udziałowe pozwalają często na prowizoryczne podwyższenie funduszy własnych i w momencie ich zwrotu, mogą pojawić się trudności. Ponadto ich wynagrodzenie może zrodzić podobne konflikty jak w tytułach udziałowych. Dysproporcje między korzyściami i niedogodnościami powodują, że są one tylko w niewielkim stopniu używane. We Francji korzystały z nich grupy CAB i ULN.

CCI – świadectwa inwestycyjne

Są papierami wartościowymi bez prawa głosu, zbywalne w sposób wolny. Posiadanie CCI daje prawo do aktywów netto proporcjonalnie do części kapitału, którego dotyczą. CCI są emitowane na całe istnienie spółdzielni. Ich wynagrodzenie może być wyższe lub równe z wynagrodzeniem od kapitałów udziałowych członków. Każdy posiadacz CCI ma wgląd do dokumentów spółdzielni. Emisja CCI może być wprowadzona decyzją Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia. CCI nie wymagają zmiany władzy w spółdzielni. Prawo z 3 stycznia 1991 r. nakłada na spółdzielnie podatek od dochodów proporcjonalnie do udziału CCI w kapitale udziałowym.

Niedogodności. Obciążenia fiskalne nałożone na tę część dochodów mogą być dla spółdzielni bardzo uciążliwe. Emisja publiczna jest możliwa tylko dla spółdzielni, które w ostatnich latach wykazywały wzrost. Wynagradzanie z posiadania CCI może prowadzić do konfliktów między rolnikami, którzy domagają się wysokiej zapłaty za produkty rolnicze z jednej strony, a z drugiej strony wynagrodzeniem od udziałów. Do tej pory spółdzielnie francuskie nie skorzystały z tej formy podwyższenia własnych kapitałów.

Obligacje

Obligacje są to tytuły zobowiązań będących w obrocie. Jest to pozabilansowe źródło pożyczki. Emitent określa sumę, liczbę, wartość nominalną, stopę roczną wykupu przed emisją, w sukcesywnych transzach lub jednorazowo. Korzyści są wypłacane w każdym roku. Spółdzielnie rolnicze nie mogły korzystać z tej formy od 1966 roku, dopiero ustawa z 1 stycznia 1991 roku wprowadziła ten przywilej dla tych podmiotów.

Korzyści. Ten instrument finansowy głównie stosowany jest przez sektor publiczny i różne instytucje. W ich posiadaniu znajduje się 36–55% wszystkich obligacji. W 1989 roku obligacje reprezentowały 2/3 skapitalizowanych obligacji przez giełdy, co wynosiło 2000 mld F. Ten sposób finansowania może dotyczyć emisji na dużą skalę, jak również emisji zamkniętych, dostępnych dla małych spółdzielni. Subskrybenci odnoszą korzyści z atrakcyjnych zasad fiskalnych, a sposób ich wynagradzania nie kłóci się w niczym z logiką spółdzielni.

Niedogodności. Z natury obligacje nie tworzą funduszy własnych. Winny być zwrócone w terminie płatności i wynagrodzone rocznie. Tego rodzaju pożyczki są dostępne więc tylko dla dużych grup ze względu na zbyt uciążliwe i kosztowne procedury administracyjne.

MOF (opcje dogodnościowe)

Jest to linia kredytowa uzgodniona między przedsiębiorstwem i bankiem. Maksymalna kwota nie może przekroczyć 1 mld F i jest otwarta od 12 miesięcy do 7 lat, zgodnie z warunkami wcześniej ustalonymi. MOF nie jest to produkt w sensie stricto, ale raczej uzupełnienie produktów bankowych już istniejących. Wypłata może być w dewizach lub frankach. Przedsiębiorstwa, które posiadają przydzielone MOF, widzą w tym raczej pewien środek władzy decyzyjnej. Wygodny środek finansowy w wypadku wzrostu gospodarczego.

Korzyści. MOF są przeznaczone dla stałych i wiernych klientów. Jest to pewien sposób wzbogacenia rynków finansowych. W konsekwencji posiadanie MOF jest bardzo korzystne dla przedsiębiorstw, ponieważ ten instrument, bardzo elastyczny, może zostać wykorzystany przez przedsiębiorstwa w momencie potrzeby. Linia kredytowa we frankach lub dewizach pozwala przedsiębiorstwom na wybranie opcji w zależności od pozycji franka w stosunku do innych walut. Otrzymanie MOF jest operacją finansową bardzo prestiżową. Przez ten fakt przedsiębiorstwo zyskuje zaufanie wszystkich wierzycieli.

Niedogodności. MOF jest zbyt drogim instrumentem dla banków. Jest to tylko pewna „witryna", dla wybranych klientów. To nie jest środek finansowy dostępny dla wszystkich. We Francji z MOF skorzystała grupa Sodiaal, która posiadała dwie takie linie powyżej 1100 mln F, oraz grupa ULN.

Podsumowanie

Zmiana otoczenia ekonomicznego i socjalnego oraz wzrost wymagań konsumentów zmusiły przedsiębiorstwa spółdzielcze do poprawy swojej konkurencyjności poprzez zastosowanie nowych technologii wymagających dużych nakładów inwestycyjnych. Aby to osiągnąć, organizacje te zostały zmuszone do otwarcia się na dopływ kapitału z zewnątrz.

Spółdzielnie w krajach wysoko rozwiniętych korzystają z różnorodnych produktów bankowych dostępnych na rynkach finansowych (tytuły finansowe, pożyczki, świadectwa inwestycyjne, obligacje, różnorodne opcje dogodnościowe).

Uruchamianie nowych środków odbywa się przy pomocy państwa, do którego należy inicjatywa w ustanawianiu reform prawnych.

Wzorując się na doświadczeniach Francji i innych krajów UE, pewne rozwiązania można by wykorzystać w restrukturyzowaniu polskich mleczarni.

Literatura

[1] L'économie laitiére en chiffres. CNIEL, Paris 2001.

[2] Loi No 91-5 du 3 jonvier 1991 dispositions relatives aux organismes cooperatifs agricoles – Annexe No 2 Journal Officiel de la République Française.

[3] Mauget R. 1991. Les moyens de financement des Groupes cooperatifs agro-alimentaires et leurs consequences ADDES RECMA N 39/1991, Paris.

[4] Munkner H. 1997. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość działalności spółdzielczej. Spółdzielczość wiejska w perspektywie integracji z UE. SIB, Warszawa: 123–126.

[5] Nicolas PH. 1989. L'accession des coopératives agricoles au marché financier. RECMA N 31, Paris.

Actual means to financing the dairy co-operatives (on an example of France)

Key words: co-operative group, obligation, loan, share

Summary

Nowadays the demands of international and local economics, concentrated supply and demand as well as the consumers' expectations confront the co-operative organizations with new challenges. The lack of their own funds makes the co-operatives in France and other European Community countries reaching for various, modern bank products (shares, obligations, investment certificates, share titles, options of convenience). The legal system enables such activities. It is advisable for the Polish co-operative movement to follow the example of these experiences.